

A szentszéki magyar nagykövetek jelentése az erdélyi kérdésről a két világháború között

ANDRÁS SZABOLCS

Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Római Katolikus Teológia Kar
Kolozsvár (RO)
andras.szabolcs@ubbcluj.ro

Bevezető

Ebben a tanulmányban elsősorban a Magyar Nemzeti Levéltár gyűjteményéből azokból a külügyminisztériumi dokumentumokból szemlézek, amelyek 1918 és 1932 között születtek, és az erdélyi katolikus magyarok helyzetére vonatkoznak. Az időszak kiválasztásában meghatározó az I. világháború lezárása és Erdély Romániához való kerülése volt kiindulópontként, míg zárópontnak a konkordátumot újraértelmező egyezmény aláírásának évét választottam, mert meglátásom szerint ez a tizennégy év meghatározó volt az erdélyi magyar katolikusok számára: az új államkerethez való igazodás korszaka volt.

Habár az erdélyi katolikus magyarság helyzetét elsősorban Románia és a Szentszék közötti viszony és a román belpolitika határozta meg, mégis a szentszéki magyar nagykövetség dokumentumai értékes adatokat szolgáltatnak arról, miként próbált a magyar

kormány odahatni, hogy a Szentszék figyelembe vegye a kettős kisebbségbe került közösség érdekeit. Ugyanakkor olyan tényezőkre is fény derül, amelyek feltétlenül szükségesek a korszak erdélyi katolikus magyar helyzetképeinek teljességéhez.

Magyarország és a Szentszék közötti diplomáciai kapcsolatok a két világháború között

Az I. világháború után Magyarország és a Szentszék közötti diplomáciai kapcsolatok újjáépítése összetett és jelentős politikai események eredménye volt. Az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása és a trianoni békeszerződés következményeként Magyarország politikai és társadalmi rendszere alapvetően átalakult.¹ Ezen új helyzetben a magyar kormány számára különösen fontos volt a nemzetközi diplomáciai kapcsolatok megerősítése, beleértve a Szentszékkel való viszony rendezését is.

Az I. világháború vége és az azt követő évek nehézségei ellenére Magyarország igyekezett helyreállítani diplomáciai kapcsolatait a Szentszékkel.² Az 1920-as évek elején Horthy Miklós kormányzó és a magyar kormány egyaránt felismerte, hogy a Szentszékkel való jó kapcsolatok hozzájárulhatnak az ország nemzetközi helyzetének stabilizálásához. A diplomáciai kapcsolatok újjáépítésének első lépéseként 1920-ban Magyarország újra megnyitotta a Szentszékénél működő magyar követi állomást,³ ami egyértelmű jele volt a két fél közötti együttműködési szándéknak.

1 Lásd Romsics Ignác, *Magyarország története a XX. században*, Osiris, Budapest, 2005. 141-150.

2 Érszegi Márk Aurél, Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1920-ban, in: Fejérdi András (szerk.), *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920-2015*, Balassi Intézet, Budapest – Róma, 2015. 75-84.

3 Zsombori István (szerk.), *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920-2000*, Szent István Társulat, Budapest, 2001. 30.

A magyar külügyminiszterek közül Kánya Kálmán és Csáky István játszottak kiemelkedő szerepet a diplomáciai kapcsolatok kialakításában és fenntartásában. Kánya Kálmán számos találkozón és tárgyaláson vett részt, amelyek célja a Szentszékkel való kapcsolatok szorosabbra fűzése volt.⁴ Utódja, Csáky István folytatta elődje munkáját, és szintén jelentős erőfeszítéseket tett a kétoldalú kapcsolatok erősítése érdekében.

A Szentszék részéről különösen Pietro Gasparri bíboros, aki 1914 és 1930 között volt a Vatikán államtitkára, meghatározó alakja volt a külpolitikának. Gasparri bíboros nagyban hozzájárult a Vatikán diplomáciai stratégiájának⁵ kialakításához és a különböző országokkal való kapcsolatok fejlesztéséhez, beleértve Magyarországot is. Gasparri után Eugenio Pacelli bíboros, aki később XII. Piusz pápaként ismert, 1930-tól 1939-ig államtitkárként folytatta a Szentszék külpolitikai irányvonalának meghatározását, szintén fontos szerepet játszott a magyar-vatikáni kapcsolatok alakításában. A korszakban Lorenzo Schioppa volt a Szentszék magyarországi nunciusa, aki aktívan részt vett a két fél közötti jó kapcsolatok építésében.⁶

Magyarország szentszéki nagykövetei közül kiemelkedik Somsich József és Walko Lajos, aki 1924 és 1934 között képviselte hazáját a Vatikánban. Walko diplomáciai munkájával jelentősen hozzájárult a két ország közötti viszony erősítéséhez. Utóda, Barcza György, aki 1934-től 1941-ig töltötte be ezt a pozíciót, szintén aktívan dolgozott a kapcsolatok további javításán. Fontos megemlíteni a magyar katolikus egyház részéről Csernoch János esztergomi hercegprímás és Serédi Jusztinián szerepét is, aki akkor még Gasparri államtitkár kánonjogászként többször is igyekezett érvényesíteni a magyar érdekeket.⁷

4 Romsics, 244-245.

5 Érszegi Márk Aurél, *Pápa, Szentszék, Vatikán*, Szent István Társulat, Budapest, 2014. 66-76.

6 B. Lőrincz Zsuzsa (szerk.), *A vatikáni magyar követ jelenti... Dokumentumok a Vatikán és az európai fasiszta államok kapcsolatáról*, Kossuth, Budapest, 1969. 15.

7 A magyar állam egyházjogáról lásd: Erdő Péter – Schanda Balázs, *Egyház és vallás a mai magyar jogban*, Szent István Társulat, Budapest, 1993. 21.

A diplomáciai kapcsolatok újjáépítése és fenntartása során a két fél közötti hivatalos látogatások, tárgyalások és egyeztetések kulcsfontosságúak voltak. A magyar kormány és a Szentszék közötti kapcsolatok rendezése hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország a nemzetközi közösségben ismét megbecsült taggá váljon, és a két fél közötti együttműködés a kulturális, vallási és politikai területeken egyaránt gyümölcsözővé vált.

Az erdélyi kérdés helye a két világháború közötti magyar külpolitikában

Az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés következtében Magyarország jelentős területeket veszített, köztük Erdélyt, amely Romániához került. Ez a veszteség meghatározó szerepet játszott Magyarország két világháború közötti politikájában, különösen az Erdély iránti politikai és diplomáciai stratégiában. A revízió iránti törekvések központi eleme volt a korszak magyar politikájának, hiszen a trianoni békediktátum súlyos sebet ejtett a magyar nemzet-tudatban és államérdeken.

A két világháború közötti időszakban Magyarország elsődleges célja az elcsatolt területek, különösen Erdély visszaszerzése volt. Ez a törekvés különféle politikai, diplomáciai és kulturális eszközökkel nyilvánult meg Bethlen István miniszterelnöksége alatt (1921-1931) a magyar kormányzat a nemzetközi diplomáciai szinten próbálta előmozdítani a revízió ügyét, elsősorban a Népszövetség fórumain. Bethlen realista politikus lévén felismerte, hogy a revízió közvetlen elérése nem valószínű, ezért a magyar külpolitika központi eleme a Kis-Antant államok – Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia – ellensúlyozására irányuló koalíciók keresése volt. Ebben az időszakban Magyarország Németország és Olaszország felé nyitott, amelyek szintén elégedetlenek voltak a versaillesi békerendszerrel.⁸

8 Romsics, 235-254.

A kultúrdiplomácia is fontos szerepet játszott Magyarország Erdély-politikájában. A magyar kormány támogatta az erdélyi magyar kisebbség kulturális és oktatási intézményeit, ezzel is erősítve a nemzeti identitást és a magyarságtudatot. Az erdélyi magyar sajtó, iskolák és egyházak jelentős támogatásban részesültek a magyar államtól. A kultúrdiplomácia célja nemcsak a nemzeti identitás megőrzése, hanem a nemzetközi közvélemény figyelmének felkeltése is volt az erdélyi magyarok helyzetére.

Az erdélyi magyar kisebbség helyzete⁹ is központi szerepet játszott a magyar külpolitikában. A kisebbségi jogok védelme, valamint a nemzetközi fórumokon való fellépés, például a Népszövetség kisebbségi bizottságában, fontos eszközei voltak a magyar diplomáciának. A magyar kormány törekedett arra, hogy az erdélyi magyarokat ért sérelmeket a nemzetközi közösség elé tárja, ezzel is nyomást gyakorolva Romániára.

A nagyköveti jelentések által felvázolt helyzetkép

A szentszéki jelentések önmagukban nem nyújtanak teljes képet arról, miként is alakult 1918 és 1932 között az erdélyi/gyulafehérvári egyházmegye sorsa, ahhoz szükséges figyelembe venni a román, a szentszéki és az erdélyi forrásokat is. Viszont mivel itt hangsúlyosan a magyar diplomácia törekvéseit vizsgáljuk, a rendelkezésre álló budapesti külügyi dokumentumok vizsgálata kidomboríthatja, miként látta, láttatta és próbálta formálni a magyar fél a Szentszék és Románia közötti viszonyt úgy, hogy az számára és az erdélyi magyarok számára kedvezőbb eredményre vezessen. A továbbiakban a kronologikus és tematikus szempont együttes alkalmazásával fogom bemutatni a fontosabb tárgyalt témákat, a végére a konkordátum-kérdést hagyva, mert az vörös fonálként végig jelen volt a korszakban.

9 Szász Zoltán (szerk.), *Erdély története*, III. kötet, Akadémiai kiadó, Budapest, 1986. 1733-1758.

A magyar identitás kérdése az új államkeretek között

Közismert, hogy a magyar kormány egyik fő célkitűzése a revízió volt, az ún. Szent István-i határokhoz való visszatérés, azaz többek között Erdély újraegyesülése Magyarországgal. Másrészt a kor vezetői reálpolitikusok is voltak, tudták, hogy ennek megvalósulási valószínűsége meglehetősen kicsit, különösen egy olyan elszigetelt ország esetében, amelyet a Kis-Antant államai vettek körbe. A magyar diplomácia Olaszország segítségével törekedett kitörni az elszigeteltségből, és ennek az olasz irányultságnak része volt a Szentszék támogatásának megnyerése is. Látszólag erre volt hajlandóság, mert Gasparri bíboros nosztalgiával tekintett az osztrák-magyar dualista monarchiával folytatott egykori diplomáciai kapcsolatokra, és megmaradt az a reménye, hogy egy Habsburg-restaurációval újra jobb helyzetbe kerülhet a katolikus egyház Közép-Kelet Európában.¹⁰ A magyar nagykövetekkel folytatott személyes találkozókon Gasparri hangot adott ennek az elképzelésének, ami reménnyel töltötte el a magyar felet, de ez csupán a bíboros személyes álláspontja volt, amelyet IV. Károly trónfosztásával fel is adott.

A revizionista reményeknek biztosabb alapot adott volna, ha maga XI. Piusz pápa fogalmazott volna meg hasonló reményeket. A szentszéki diplomaták, különösen Schioppa nuncius igyekeztek is azzal megnyerni a magyar kormány szimpátiáját, hogy azt sugallták, a pápa nem zárkózik el a határok kérdésének olyan békés rendezésétől, amely Magyarországnak kedvezne. Már az olyan apró tények is reménykedésre adtak alapot a magyar fél számára, hogy XI. Piusz pápa rendszeresen magyar nemzetről beszélt Magyarország helyett, amelyet úgy értelmeztek, hogy nemcsak az anyaországi, hanem a határon túli magyarokat is beleértette az ország lakosságába.¹¹

10 Magyar Nemzeti Levéltár (tovább MNL), Fond K105 Vatikáni követség, 35. csomó: 1922 - 1932. Kisentente, 98/pol. 1929. 06. 22.

11 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 35. csomó: 1922 - 1932. Kisentente, 98/pol. 1924. 11. 20.

A magyar diplomácia is tudatában volt azonban, hogy több realitással bíró ügyekre kell összpontosítania, ezért a remény mellett inkább az foglalkoztatta, miként viszonyulnak a szentszéki intézmények a romániai magyar egyházi eljárásokhoz, a magyar kérdéshez. Ezen a téren már inkább a fenntartások jellemzik a magyar álláspontot, különösen igaz ez Francesco Marmaggi bukaresti nuncius esetében, akiről meg voltak győződve, hogy nem támogatja a magyar katolikusok helyzetének javítását, sőt olyan jelentéseket kaptak, hogy a szentszéki diplomata az 1921-es erdélyi körútja során kimondottan kerülte a magyarokkal való kapcsolatot.¹² Tegyük hozzá, ezt az álláspontot az erdélyi magyarok nem osztották. Nem javította a nuncius megítélését, hogy 1922-ben Hirschler kolozsvári főesperestől átvette egy magyar zarándoklat szervezését arra hivatkozva, hogy a római zarándoklatok megvalósítása szentszéki hatáskör.¹³ Marmaggi viszonylag negatív budapesti megítélésében szerepet játszhatott Mailáth püspök azon panasza is, hogy a nuncius akadályozza az ő római tevékenységét és kapcsolatait. Mindenesetre a magyar diplomaták is megállapítják, hogy Mailáth helyzete Rómában sokkal jobb, mint ahogy azt a gyulafehérvári püspök gondolja.¹⁴ Mailáthnak nem ez volt az egyetlen, Budapestig elérő problémás helyzetfelmérése, hasonló történt Raymund Netzhammer bukaresti érsekkel való viszonyában is, akit időnként ellenlábásának tekintett, holott az érsek inkább volt tekinthető a püspök támogatójának.¹⁵

A magyar kormányt viszont nemcsak Mailáth helyzete foglalkoztatta, hanem a többi elcsatolt magyar püspökség is. Különösen élénk figyelem és tevékenység követte Glattfelder Gyula temesvári püspök száműzését, amit a magyar kormány minden áron igyekezett megakadályozni. Budapesti értesülések szerint ekkor Mailáth száműzése is felvetődött Bukarestben, amit a román kormány és a

12 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 – 1931. R1 Románia, 6041/pol. 1921. 10. 20.

13 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 – 1931. R1 Románia, 5286/pol. 1922. 09. 21.

14 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 – 1931. R1 Románia, 533/pol. 1922. 10. 07.

15 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 – 1931. R1 Románia, 341/pol. 1922. 06. 20.

Szentszék is tagadott.¹⁶ A Glattfelder helyét átvevő Pacha Ágoston személyét illetően határozottan negatív volt Budapest álláspontja, akit túlzottan könnyen alkalmazkodó személynek láttak, és nem számítottak tőle arra, hogy folytatja elődjének magyarpárti tevékenységét.¹⁷

A szentszéki magyar nagykövetek nemcsak a magyar személyiségekről készítettek jelentéseket és elemzéseket, hanem a román és egyházi személyekről is. Különösen kemény dió volt számukra a korszak legtehetségesebb román nagykövete, Dumitru N. Pennescu, akiről többször is elismerően írtak, mert bár ortodox volt, nagyon jól kiismerte magát a vatikáni kapcsolatok labirintusában, és sikeresen vitte át a román érdekek megvalósítását. Pennescu arra is figyelt, hogy magyar kollegáival is jó viszonyt ápoljon, azt a látszatot keltve bennük, hogy tétlenül fogja nézni Budapest befolyásának növekedését, de utólag kiderült, hogy kedvességével leplezte például a Konkordátum szövegének megváltoztatására tett magyar kísérletek aláadását.¹⁸ A többi román nagykövetről szűkszavú, tényközlő jelentések születtek, viszont sokszor megemlítik, hogy a román diplomaták jól beszélnek a magyar nyelvet is.¹⁹ Ugyanígy a görögkatolikus küldöttségekről is születtek jelentések, kiemelve azok jelentős római befolyását, illetve előnyös helyzetüket, úgy állapították meg, hogy a szentszéki hivatalok sokkal kedvezőbben fogadták a görögkatolikus kérések teljesítését, mint az erdélyi római katolikusokét.²⁰

Természetesen magukról az államtitkár bíborosokról is beszámoltak a nagykövetek a budapesti külügyminisztérium számára. Ezekből a jelentésekből világosan kirajzolódik Gasparri reálpolitikája, aki bár ad némi reményt a magyar félnek kéréseik figyelembevételére, fő

16 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 41. csomó: 1921 - 1928. RE - 3 - C Erdélyi ügyek, 16337. 1923. 04. 13.

17 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 40. csomó: 1920 - 1929. R2 Románia, 42/pol. 1922. 01. 20.

18 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 - 1931. R1 Románia, 122/pol. 1922. 02. 18.

19 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 40. csomó: 1920 - 1929. R2 Románia, 34/pol. 1922. 05. 06.

20 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 - 1931. R1 Románia, 464/pol. 1922. 08. 22.

törekvése mégis az volt, hogy stabilizálja és megerősítse az egyház helyzetét az új európai államokban.²¹ Tapintható Gasparri részéről az egykori dualista monarchia örökségét folytató magyar diplomácia iránti szimpátiája, ugyanis a magyar nagykövetek és a külügyminisztérium jelentős része az egykori közös bécsi külügyi iskolában nyerte képzését,²² viszont a magyarok részéről sokkal kedvezőbb fogadtatást nyert a következő államtitkár, Pacelli bíboros (későbbi XII. Piusz pápa). Ezt a hangulatváltozást Barcza úgy írta le, hogy míg Gasparri politikáját a rusztikus ravaszság jellemezte, addig Pacelli az egyenes diplomáciát részesíti előnyben, ami inkább megfelel a magyar fél számára. Az is új reményt adott számára, hogy Pacelli kijelentette, elvárja a konkordátumot aláíró államoktól, hogy a kisebbségvédelmi nemzetközi szerződéseket is tiszteletben tartsák.²³

Katolikus vagyoni kérdések Erdélyben

A magyar kormány meglátása szerint az erdélyi magyarság fennmaradásának záloga, ha legalább azt a tulajdonrendszert megőrzi, amellyel 1918 előtt rendelkezett, ezért különösen érzékenyen reagált minden ilyen jellegű változásra. A sort a nagyszzebeni Theresianum árvaház és iskola lefoglalása nyitotta még a katonai kormányzat idején, amelyet azzal az indokkal államosítottak, hogy ott a szatmári irgalmas nővérek magyar irredenta tevékenységet folytatnak, és ilyen szellemben nevelik a gyermekeket.²⁴ Budapest hamar és határozottan lépett, követelte a Szentszék sürgős közbelépését, ami bár megtörtént, de a szatmárnémeti szeminárium visszaszerzése prioritást élvezett, így a Theresianum végül mindmáig román állami tulajdonban maradt.

21 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 40. csomó: 1922 - 1932. R3 Románia, 64/pol. 1928. 02. 02.

22 Herczegh Géza, *Magyarország külpolitikája 896-1919*, Kossuth, Budapest, 1981. 191-192.

23 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 35. csomó: 1922 - 1932. Kisentente, 48/pol. 1932. 07. 06.

24 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 41. csomó: 1921 - 1928. RE - 3 - C Erdélyi ügyek, 3551. 1921. 07. 11.

Még nagyobb visszhangot és reakciót váltott ki a kolozsvári minorita templom átadása a görögkatolikusok számára.²⁵ 1918 után az erdélyi román görögkatolikus egyház kérte a piarista és a monostori templom átengedését a hívők nagy számára való hivatkozással. A magyar kormány meglátása szerint ez egy alaptalan indoklás volt, hisz Kolozsváron alig pár tíz görögkatolikus volt az addigi ünnepeken, ezért fölösleges volna nekik átadni a magyar katolikus nemesek adományából épült templomot és rendházat.²⁶ Eleinte az is felvetődött, hogy továbbra is lesznek ott magyar nyelvű misék, de Marmaggi arról tájékoztatta Mailáthot, hogy az ügyben már megszületett a szentszéki döntés a templom átadásáról, hisz az egyetemes egyház szempontjából a templom az egyházon belül marad, és így megelőzhető az állam beavatkozása.²⁷ Budapest azt a félelmét is megfogalmazta, hogy az eset bátorítani fogja Onisifor Ghibut, hogy ezek után az ortodoxoknak követelje akár a Szent Mihály-templomot is, illetve kánonjogi aggályokat is megfogalmazott.²⁸ Gasparri és a Borgongini bíboros azzal hárította el a magyar fél érveit, hogy egyházjogilag semmilyen akadály nem hozható fel, hiszen a templom tulajdonosa a minorita rend, amelynek elöljárója hivatalosan is átadta az épület-együtttest a görögkatolikusok számára.²⁹ Mindezek után a magyar fél drámai hangon vizionálta a magyar hívők tömeges távozását az egyházból a Rómával szembeni csalódottságuk miatt.³⁰

A templomátadási ügy azonban eltörpült az agrárreform következményei mellett, amely az erdélyi katolikus birtokrendszer több

---

25 A témáról részletesen lásd: András Szabolcs, *A kolozsvári minorita templom átadása a görögkatolikus egyháznak*, in: Erdélyi Krónika, forrás: <https://erdelyikronika.net/2020/02/06/a-kolozsvari-minorita-templom-atadasa-a-gorogkatolikus-egy haznak/> (Letöltve: 2024. 05. 29.)

26 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 - 1931. R1 Románia, 3722/pol. 1922. 06. 28.

27 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 - 1931. R1 Románia, 493/pol. 1922. 09. 10.

28 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 - 1931. R1 Románia, 1953/pol. 1924. 06. 21.

29 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 - 1931. R1 Románia, 110/pol. 1924. 07. 04.

30 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 - 1931. R1 Románia, 2387/pol. 1924. 09. 08.

mint 90%-ának kisajátításával járt. A kormány utasítására a szentszéki nagykövet, Somssich igyekezett odahatni, hogy Róma tegyen meg mindent ez ellen, és a diplomata úgy is érezte, sikerrel járt ezen a téren,³¹ viszont a közismert eredmény nem igazolta korai optimizmusát. Sokkal inkább foglalkoztatta Budapestet az agrárreformhoz kapcsolódó ügy, Glattfelder temesvári püspök kikényszerített távozása az országból.³² A magyar kormány azt követelte, hogy a Szentszék semmilyen engedményt ne tegyen ebben az ügyben a román félnek, és Glattfeldert is felszólította, minden áron maradjon a székhelyén.³³ Bár a Szentszék kezdetben Glattfelder maradása mellett állt ki, a román kormány által kilátásba helyezett, majd be is vezetett retorziók miatt a kompromisszumot kereste, és erre hajlott az érintett püspök is, aki végül fel is ajánlotta a Szentszéknek, hogy átteszi székhelyét Szegedre.³⁴ Ezután a magyar követelések elhárítása során a Szentszék arra hivatkozott, hogy a püspök kérte az áthelyezését, így már ő nem szállhatott szembe a román kormánnyal.³⁵ Mindezek az ügyek már rávilágítanak arra, milyen csekély befolyása volt a magyar kormánynak az erdélyi ügyek nemzetközi rendezésére.

A magyar felekezeti iskolák ügye

Nem meglepő módon a vagyonkérdések mellett a magyar tannyelvű iskolák fennmaradása foglalkoztatta élénken a budapesti kormányt, és a Szentszéken keresztül igyekezett odahatni, hogy a felekezeti

31 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 – 1931. R1 Románia, 8/pol. 1923. 01. 13.

32 A témáról részletesebben lásd: András Szabolcs, New Details Regarding of Expulsion of Bishop Gyula Glattfelder from Romania, *Studia Tehologia Catholica Latina*, LXI, 1/2016. 87-98.

33 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 – 1931. R1 Románia, 18/pol. 1923. 02. 15.

34 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 – 1931. R1 Románia, 688/pol. 1923. 02. 242.

35 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 – 1931. R1 Románia, 51/pol. 1923. 04. 02.

iskolák Erdélyben, a Bánságban és a Partiumban továbbra is a magyar anyanyelvű oktatást szolgálják. Mind az egyedi esetek, mind a nagy rendszerkérdések a külügy asztalára kerültek. Olyan esetben is a Szentszéknél interpelláltak, ha Mailáth püspök egy elbocsátott tanár újraalkalmazását igyekezett elérni,³⁶ vagy ha Anghelescu román oktatási miniszter egyes katolikus iskolák nyilvánossági (oklevélbocsátási) jogát függesztette fel.³⁷ A legfontosabb ügy azonban a szerzetesi iskolák tanítási nyelve volt.³⁸

A szerzetesi iskolák anyanyelvű tanítását korlátozó magánoktatásról szóló törvényt ugyan csak 1925-ben szavazta meg a bukaresti parlament, de a magyar kormány már az előző év októberében tudomást szerzett a készülő jogszabályról, és azonnal utasítást adott Balásy Antal nagykövetségi titkárnak, hogy részletesen tájékoztassa erről az Államtitkárságot.³⁹ Arról is információkkal rendelkeztek, hogy a román kormány a délkeleti megyékbe akarta áttelepíteni az állam nyelvét hiányosan ismerő magyar tanárokat, illetve az ezt elutasítókat el kívánta bocsátani. Arról is tájékoztatni kell a Szentszéket az utasítás szerint, hogy a hittant is csak az állam nyelvén lehetne tanítani, ami azzal a veszéllyel jár, hogy a szerzetesi iskolákból protestáns intézményekbe fognak átiratkozni a tanulók. A magyar külügyminiszter a követségi titkár útján azt kérte Gasparri bíborostól, hogy ne a szokásos diplomatikus módszerrel, hanem erélyes fellépéssel tiltakozzon a tervet ellen a román kormánynál.

Az egyházi tiltakozás ellenére a bukaresti parlament megszavazta a magánoktatásról szóló törvényt, vele együtt azt a cikkelyt is, amely a szerzetesi iskolák anyanyelvű oktatását korlátozta.⁴⁰

36 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 - 1931. R1 Románia, 4349/pol. 1921. 08. 11.

37 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 41. csomó: 1921 - 1928. RE - 3 - C Erdélyi ügyek, 374. 1928. 06. 09.

38 A témáról részletesebben lásd: András Szabolcs, *Az erdélyi római katolikus szerzetesi oktatás helyzetváltozása az I. világháború után*, in *Sapientiana* 16 (2023/2). 63-74.

39 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 - 1931. R1 Románia, 3461/pol. 1924. 10. 10.

40 A román kormány magyarázata a korlátozásra az volt, hogy mivel a szerzetesi iskolák legfőbb előjárója nem az országban, hanem más államban

A törvény elfogadása után Pacha Ágoston temesvári apostoli kormányzó vezetett egy bizottságot Rómába a kérdésről tárgyalni, amiről szintén részletes tájékoztatást szerzett a magyar külügy. Pacha szerint a román kormány épp arra számít, hogy a magyar és a német diákok elhagyják a katolikus iskolákat, és az így üressé váló épületeket államosíthatják. Két javaslatot fogalmazott meg: egyrészt az aláírandó konkordátumban állítsák vissza a korábbi állapotot, azaz a szerzetesi iskolák is használhassák az anyanyelvet, másrészt addig is a szerzetesi iskolákat helyezték püspöki hatáskörbe, így kikerülve a korlátozó rendelkezést.⁴¹ Végül a második javaslat valósult meg, mert a konkordátum-tárgyalások során sem sikerült rábírní a román felet a törvény megváltoztatására, így Románia területén a római katolikus szerzetesi iskolahálózat gyakorlatilag megszűnt.

A kultusztörvény körüli viták

Az oktatási reformmal egy időben tárgyalta és fogadta el Románia a kultusztörvényt, amellyel sikerült a Szentszéket meglepni, kész tények elé állítani, és a rosszallását kiváltani, mert az utóbbi arra számított, hogy a konkordátum aláírása előtt nem fogadják el ezt a törvényt, hiszen erre tett ígéretet a bukaresti kormány. A román kormány azzal igyekezett megnyugtatni a Szentszéket, hogy a római katolikus egyházra nem vonatkozik a törvény, mert annak helyzetét a konkordátum fogja rendezni, másfelől viszont szükséges lépés volt, mert az ortodox egyház ennek hiányában ellenezte volna a konkordátumot. A Szentszék fő kifogása az volt, hogy a törvény az ortodox egyházat nevezte meg államvallásnak, a görögkatolikus egyházat nemzeti intézménynek, míg a római katolikusok háttérbe szorultak.

A magyar külügyminisztérium már 1923-ban megszerezte a törvénytervezetet, és azon nyomban el is küldte Somssich útján a

---

van, így ezekben az iskolákban nem biztosított az államhoz lojális nevelés.

41 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 – 1931. R1 Románia, 23/pol. 1927. 03. 23.

Szentszéknek, ahol még nem ismerték annak szövegét.⁴² A kormány felkérésére Csernoch esztergomi érsek véleményezte a szövegtervezetet, megállapítva, hogy annak 12. pontja különösen veszélyes, mert a magyar apostoli királyi hagyományból következő főkegyúri jogot át akarja származtatni a román királyra, arra hivatkozva, hogy 1918-ban a területekkel együtt a jogok is átszálltak. Ezt a Szentszék határozottan el kell utasítsa, különben a püspökök teljesen kiszolgáltatottak lesznek. Az esztergomi érsek-bíboros meglátása szerint a törvény fő célkitűzése a temesvári, a nagyváradi és a szatmári püspökségek felszámolása, valamint a jelentős nagyváradi püspöki vagyron megszerzése volt. Javaslat az volt, hogy a Romániával aláírandó konkordátummal ki kell iktatni ezen törekvések lehetőségét.⁴³

A külügyi forrásokból az is kiderül, hogy a csatolt területek püspökeinek és egyházi hatóságainak álláspontját Bjelik nagyváradi apostoli adminisztrátor továbbította Rómába.⁴⁴ Végül a törvénynek egy finomított változatát fogadták el, amely kimondta az ortodox egyház államvallás jellegét, előírányozta, hogy a konkordátum fogja rendezni a római katolikusok helyzetét, és Románia lemondott a főkegyúri jog vindikálásáról.

A konkordátum

Mint már említettem, a konkordátumtárgyalások vörös fonálként vonulnak végig a korszakon, így nem meglepő módon a magyar külügy is ezzel a témával foglalkozott a legtöbbet, aminek részletes bemutatása egy külön tanulmányt igényelne, így itt egy rövidebb összefoglalóra vállalkozom. A tárgyalásokból gyakorlatilag az a fél maradt ki, akiről leginkább szóltak azok, mégpedig a romániai

42 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 - 1931. R1 Románia, 5094/pol. 1923. 12. 24.

43 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 - 1931. R1 Románia, 540/pol. 1924. 03. 17.

44 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 - 1931. R1 Románia, 34/pol. 1925. 04. 30.

római katolikusok, akik hivatalosan a szövegtervezeteket sem kapták meg. Leggyakrabban a magyar külügyminisztérium juttatta el Gyulafehérvárra és a többi püspöki székhelyre a konkordátumtervezeteket, majd bekérte a püspökök véleményezését, és azt továbbította a Szentszékhez. A magyar kormány azonban saját álláspontot is megfogalmazott az esztergomi hercegprímás konzultálásával, és azt képviselte hivatalos álláspontjaként, bár nem volt hivatalos tárgyalófél ebben a kérdésben.⁴⁵

Románia már azóta célul tűzte ki egy konkordátum megvalósulását, amióta a katolikus Hochenzollern-Sigmaringen Károly herceg elfoglalta a román trónt, és ez a szándék akkor sem változott, amikor utódja, I. Ferdinánd király áttért az ortodox egyházba. Az I. világháború egy időre megakasztotta a tárgyalásokat, de 1921-től újra folytatták azokat hullámzó intenzitással. Ekkor már inkább a Szentszék ragaszkodott a konkordátumhoz, azt remélve, hogy előnyös helyzetbe hozza a helyi katolikus egyházat. A gyorsan változó bukaresti politikai élet sokszor lassította ezeket a tárgyalásokat, így azok 1927-ig elhúzódtak. A magyar külügyminisztérium végig közelről követte az eseményeket, és igyekezett mihamarabb beszerezni a szövegtervezeteket, információkat szerezni a tárgyalásokról. Magyarország számára előnyös volt a konkordátum aláírásának, majd ratifikálásának elhúzódása, mert meglátása szerint addig is a versaillesi egyházi állapot marad érvényben.

Magyar közbenjárásra időként sikerült elérni, hogy a Szentszék Mailáthnak is elküldje a szövegtervezetet, és egy hónap állt rendelkezésére annak véleményezésére.⁴⁶ Ilyenkor a szentszéki magyar nagykövet is egyeztetett az erdélyi püspökkel, hogy egységes álláspontot alakítsanak ki. A nagykövetségi jelentésekből végig követhető a tárgyalások folyamata, illetve a különböző bukaresti kormányok változó hozzáállása, ami idővel kiváltotta Gasparri bíboros

45 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 40. csomó: 1920 - 1929. R2 Románia, 934/pol. 1921. 04. 03.

46 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 40. csomó: 1920 - 1929. R2 Románia, 27/pol. 1922. 01. 15.

csalódottságát.⁴⁷ A magyar felet leginkább a konkordátum azon pontjai foglalkoztatták, amelyek az Erdélyi Római Katolikus Státus és a magyar oktatás helyzetét érintették. Mindkét területen a végeredmény hátrányos volt a magyarok számára.

A magyar dokumentumok közül a legérdekesebb Barcza György nagykövet 1927. november 8-án keltezett jelentése, amelyben beszámol arról, hogy az erdélyi küldöttség Rómába érkezett báró Jósika Gábor és Gyárfás Elemér vezetésével a konkordátumról tárgyalni, az erdélyi elvárásokat bemutatni. Ekkor már a konkordátum aláírásra került, de ezt a román fél kérésére a Szentszék is titokban tartotta, és a magyar kormány sem szólt az erdélyieknek. Borgongini bíboros fogadta a küldöttséget, és tételesen válaszolt a kérésekre. Megnyugtatta őket, hogy az erdélyi/gyulafehérvári egyházmegye területe nem változik, de nem fog érseki rangot kapni és közvetlenül a Szentszékhez tartozni, illetve a szenátori kérdést sem itt rendezik. A Státus helyzetéről, a vegyesházasságok kérdéséről, a nemzeti iskolákról viszont nem adott tájékoztatást a bíboros a küldöttségnek.⁴⁸ Gyakorlatilag az erdélyi küldöttség a kész tényekkel szembesült, ami cáfolja azt a vélekedést, hogy Gyárfás vagy az erdélyiek ráhatással lettek volna a konkordátum szövegének alakulására.

Összegzés

Megállapítható, hogy a szentszéki magyar nagykövetek az 1920 utáni időszakban hatékonyan látták el feladataikat, részletes információkkal szolgálva a külügyminisztérium számára az erdélyi római katolikus egyházi tevékenységekről és célkitűzésekről. Bár a nagykövetek, és így a magyar kormány közvetlenül nem tudták befolyásolni az erdélyi magyar katolikusok helyzetét a Szentszék kifinomult diplomáciája miatt, amely nem tette lehetővé a közvetlen

47 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 40. csomó: 1920 - 1929. R2 Románia, 75/pol. 1928. 09. 17.

48 MNL, Fond K105 Vatikáni követség, 39. csomó: 1920 - 1931. R1 Románia, 779/pol. 1927. 11. 08.

beavatkozást, mert az nem szolgálta volna a Szentszék és Románia közötti kapcsolatok elmélyítését. A nagyköveti jelentések betekintést nyújtanak azokba a diplomáciai folyamatokba, amelyek az erdélyi magyar katolikusok helyzetét meghatározták, lehetőséget adva arra, hogy megértsük Mailáth püspök és olyan személyiségek, mint Gyárfás Elemér szerepét az egyházi és nemzeti jogok érvényesítésére tett erőfeszítésekben. A teljes kép kialakításához természetesen figyelembe kell venni az erdélyi, bukaresti és vatikáni forrásokat is, amelyek gazdagítják ismereteinket, és mélyebb megértést nyújtanak a két világháború közötti társadalmi, politikai és diplomáciai folyamatokról.